

De tragische musici (1891) ook: *De musicerende dieren* door James Ensor (1860-1949).

van ensor tot permeke

Het is de gewoonte dat boeken die over beeldende kunst handelen, geschreven worden door specialisten. In het prachtig verzorgde kunstboek „*Van Ensor tot Permeke*”, gepubliceerd door de uitgeverij Lannoo te Tielt, werd van die gewoonte wel sterk afgeweken. Men heeft inderdaad een beroep gedaan op zestien Vlaamse letterkundigen om het werk te bespreken van de schilders, die voor dit boek werden uitgekozen. Zo wordt James Ensor belicht door Karel Jonckheere, Henri Evenepoel door Rose Gronon, Rik Wouters door André Demedts, Eugeen Laermans door Ivo Michiels, Jakob Smits door Pieter Buckinx, Valerius De Saedeleer door Louis Paul Boon, Gustaaf Van De Woestijne door Anton Van Wilderode, Albert Servaes door Bernard Kemp, Gust De Smet door Jozef De Belder, Constant Permeke door Ward Ruyslinck, Frits Van Den Berghe door Hubert Lampo, Edgard Tijtgat door Marnix Gijsen, Jan Brusselmans door Bert Decorte, Hippolyte Daeye door Leo Mets, Leon Spilliaert door Daan Ingelram en Victor Servranckx door Bertien Buyl. De uitgave van het kunstboek „*Van Ensor tot Permeke*” kwam tot stand, naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling die, in september 1971, in de Royal Academy te Londen werd geopend. De uitgave geschiedde in samenwerking met het Ministerie van Nederlandse Cultuur te Brussel, m.a.w. het Ministerie van Nederlandse Cultuur heeft, tegen de traditie in, zijn zegen gegeven aan een literair benaderingsprocédé en het kommentaar van vakmensen afgewezen.

Het is het goed recht van een uitgeverij, - vooral wanneer ze de suggesties van een subsidiërende overheidsinstelling niet in de wind wenst te slaan, - romanschrijvers en dichters boven kunstspecia-

Jan d'haese

Geboren in 1922 te Aalst. Zakenman en kritikus voor toneel en beeldende kunsten in *De Nieuwe Gids - De Spectator, De Standaard, Fantasmagie, Ons Erfdeel, 't Pallieterke*. Directeur van het Gents Mimetheater. Behaalde de Pol de Mont-prijs met zijn toneelwerk „*Hier X-Town*”. Bewerkte of vertaalde voor toneel: *Dagboek van een Gek* (Gogol), *Het huwelijk van Meneer Mississippi* (Dürrenmatt) en *Heida Gabler* (Ibsen). Schreef een TV-spel voor zijn mimegroep. Publiceerde verschillende dichtbundels en poëziekranten en essays over hedendaagse schilderkunst en de Latemse kunstenaars, o.m. een monografie over Binus Van Den Abeele, in samenwerking met Raf Van Den Abeele. Is promotor van de *Hedendaagse Fantastiek* in de Vlaamse schilderkunst.

Adres:
Leebeekstraat 13, 9000 Gent.

listen te verkiezen, om het oeuvre van verschillende belangrijke Vlaamse schilders te belichten. Het is daarenboven best mogelijk dat de bijdragen van sommige literatoren béter in de smaak zullen vallen bij de doorsnee-lezer dan die van de specialisten en dat de persoonlijke inbreng van bepaalde schrijvers éven belangwekkend kan zijn als de wetenschappelijke of de kunsthistorische benadering. Maar rekening houdend met de feiten, in casu met de literaire opstellen in het boek „*Van Ensor tot Permeke*”, is het duidelijk - en niet alleen voor de ingewijden - dat de persoonlijke inbreng van een paar letterkundigen zo groot is dat de behandelde schilders als een schim door de tekst dwalen. Een flagrant voorbeeld in dit verband is het narcistisch gefilosofeer van Ivo Michiels, die gevraagd was om over Laermans (1864-1940) te schrijven. Hij heeft de dove schilder (voor de gelegenheid door Michiels zelfs... doofstom gemaakt) slechts als aanleiding gebruikt om zichzelf voortdurend te projekteren en op het ik-patroon te borduren.

Een ander soort persoonlijke benadering, die ten nadele van de behandelde kunstenaar uitvalt, is het anekdotisch verhaaltje van Anton Van Wilderode over Gustaaf Van De Woestijne (1881-1947). Het leest vlot, maar het is zo folkloristisch getint, dat het Van De Woestijne tot een streekverschijnsel reduceert, terwijl hij toch een schilder was met een universele kijk, bovendien op een hoog niveau stond en - dixit Paul Haesaerts - mag worden beschouwd als de meest oorspronkelijke van de Latemse kunstenaars. Van Wilderode vertelt hoofdzakelijk over Van De Woestijnes tekeningen bij het dierenepos van Reinaert de Vos, herschreven door Stijn Streuvels; bij het schilderij „*Sint-*

Domenicus en O.-L.-Vrouw”, dat in de kerk van Sint-Martens-Latem hangt en bij een doek „*De Boodschap van de Engel*”, waarvan de authenticiteit dan nog door de familie van de schilder wordt betwist. Als men dat gelezen heeft, is men wel een beetje deelachtig geworden aan de Latemse sfeer, die een beslissende rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van Gustaaf Van De Woestijne, maar weet men verder niets van de 38 jaar (van 1909 tot 1947) die de schilder *buiten* het Leiedorp heeft doorgebracht en die hem, los van de Leie-ikonografie, naar het ekspressionisme, het surrealisme, het verisme en de metafysische schilderkunst hebben geleid.

Door het binnenhalen van zuivere literatoren als kunstbeschouwers heeft men eigenlijk een stap achteruit gezet. Omdat er een zéér ruime literatuur bestaat over het Vlaams ekspressionisme, de nevenfiguren en de voorlopers, leek nu wel de tijd gekomen om een syntese te maken, om die in een breed Europees perspectief te stellen en tevens te onderzoeken hoe de verhouding is t.o.v. de hedendaagse kunst en van het huidig artistiek bewustzijn. Via die weg zou het mogelijk zijn geweest het Nederlandstalig publiek in actuele zin voor te lichten, de essentiële betekenis van het Vlaams ekspressionisme en zijn hoofdfiguren het volle pond te geven, een herwaardering te verkrijgen waar het nodig blijkt en ter zelfder tijd het buitenland te overtuigen (het boek is immers, in Engelse vertaling, als kunstpropaganda in het buitenland bedoeld) van onze artistieke volwaardigheid.

Er is meer. Het ontbreken van gespecialiseerde medewerking heeft tal van leemten veroorzaakt, en dit ondanks het feit,

dat men als aanvulling (!) van de beschouwingen van de letterkundigen, naast de talrijke kleurreproducties, nog commentaren van erkende kunsthistorici en kunstcritici heeft ingelast. Terugkerend naar Van De Woestijne stellen we vast dat er géén werken werden afgebeeld (noch vermeld) uit de periode na 1920. Daardoor komt de lezer niets te weten over het meesterwerk „*Kristus in de Woestijn*” (1939) dat, tesamen met een paar zelfportretten, de vergelijking kan doorstaan met de doeken van de Chirico en andere grootheden van de metafysische schilderkunst in de wereld. Het portret van het echtpaar Van Herwege ontbreekt en daarmee een magistrale eksponent van het Europees verisme. Evenmin vernemen we iets over het metafysisch-getint en gekonstrueerd ekspressionisme van Van De Woestijne. Men heeft er ook niet aan gedacht zijn surrealisme in „*De Kaars*” (1930) te behandelen. Zijn meesterschap als portrettist wordt niet geïllustreerd. Er wordt evenmin gewezen op Van De Woestijnes stoutmoedigheid om pop-elementen *avant-la-lettre* aan te wenden (zie de „*Bedelende Violist*”).

Alles bij elkaar komt Gustaaf van De Woestijne niet aan zijn trekken in dit boek. Men had nochtans makkelijk kunnen aantonen dat men hem met méér recht en reden dan Evenepoel of Tijtgat, naar de Londense tentoonstelling van „*Ensor tot Permeke*” had kunnen afvaardigen. Ook Servaes hoorde in de Britse hoofdstad tuis met „*De Aardappelplanters*” (en niet „*Aardappeleters*” zoals de biografische nota in het boek vermeldt), „*De Opwekking van Lazarus*” en „*Sursum Corda*”, doeken die bewijzen dat hij onze eerste ekspressionist is van vóór 1914, en tot de Europese pioniers van die

strekking en van de moderne religieuze schilderkunst moet worden gerekend.

Na een woord vooraf van Minister Frans Van Mechelen, heeft Dr. Albert Smeets, - vooral voor... Engels gebruik, - een zéér interessante bijdrage geschreven over de „*Angelsaksische invloeden op de hedendaagse Vlaamse Kunst*”. Hij stelde tevens een leerrijke reeks historische tabellen op, lopend van 1880 tot 1955. Ook een ruime bibliografie is in het boek opgenomen.

Omdat men zich op dit gebied zoveel moeite heeft gegeven, is het bijna onbegrijpelijk dat men er niet aan heeft gedacht een bijkomende inleidende beschouwing te wijden aan het Vlaams ekspressionisme, met Ensor als uitgangspunt en met een situering, binnen de ekspressionistische tendens, van de behandelde schilders. De opmerking dat de schilders hun situering afzonderlijk kregen, gaat niet op, omdat verschillende literatoren er niet in slaagden de plaats van hun „*onderwerp*” juist en volledig te omschrijven en er evenmin een totaalbalans werd opgemaakt, na duidelijke omschrijvingen van de aanloop, de evolutie, de bijdrage van Sint-Martens-Latem, het Brabantse aandeel en de raakpunten met een eenzaat als Leon Spilliaert (1881-1946). Met het oog op de interesse bij de niet-ingewijde (ook bij de jeugd die gebaat is met enige didaktische klaarheid) en op de verspreiding in het buitenland, zou een breed en hedendaagsuitgewerkt image beslist welkom zijn geweest. Zo'n inleiding zou eraan hebben meegeholpen de schijnbaar willekeurige schikking der artiesten, die noch alfabetisch noch kronologisch geschiedde, te verduidelijken en te verantwoorden. Wanneer men in staat is „*goed*” te lezen,

kan men uit het kunstboek „*Van Ensor tot Permeke*” heel wat mééppikken, zelfs... tussen de regels. Niettemin moeten we tot bladzijde 189 wachten vooraleer we van Hubert Lampo (een literator die met de schilderkunst méér vertrouwd is dan de meeste van zijn kollega’s) de positie van het Vlaams ekspressionisme leren kennen. Lampo noteert: „Heeft men het over de Vlaamse expressionisten in het algemeen, dan zal men billijkheidshalve het kunsthistorisch fenomeen niet over het hoofd zien, dat zij kronologisch door de Duitse expressionisten vooraf werden gegaan. Het is nu eenmaal zo, dat men de Vlamingen bezwaarlijk voor de „uitvinders” van het expressionisme kan laten doorgaan. Cesar gevend, waarop Cesar recht heeft, geloof ik echter niet, dat ik mij aan enige vorm van bekrompen nationalisme te buiten ga, wanneer ik de overtuiging koester, dat zij het zijn geweest die het, hierbij gesteund door hun congenitaal pikturaal genie, tot zijn hoogste uitdrukkingskracht hebben gebracht. Het Vlaams expressionisme is, voor al het overige, een kwestie van „poot” en penseel, dus veeleer een kwestie van geraecerdheid dan van theorieën en gealambikeerde overwegingen van de zoekende geest. Hieraan trouwens ontleent het zijn waarachtigheid. Maar er is géén regel, of hij biedt ons een aantal uitzonderingen. Voor mij is Frits Van Den Berghe deze uitzondering...”

Het is natuurlijk niet de bedoeling het kind met het badwater weg te gooien en alle literaire bijdragen van dit kunstboek te veroordelen omdat ze bepaalde gegevens en gevolgtrekkingen verwaarlozen, die kunsthistorisch en kunstkritisch niet zouden mogen ontbreken. Zo werken de anekdoten van Marnix Gijsen

over Tjigtgat (1879-1957), die zijn vriend was, zéér verhelderend. Gijsen noemt Tjigtgat de schilder van het rustige, kleinburgerlijke geluk en tekent zeer raak dit amusant personage, maker van zoveel naïef-aandoende beeldverhalen.

Hoewel op sommige ogenblikken zéér subjektief, tracht Ward Ruyslinck met woorden een Permeke-evokatie (1886-1952) te borstelen die de meester van Jabbeke waardig is. Jammer alweer dat men heeft nagelaten om, volledigheidshalve, een marine van Permeke te reproduceren. Die kon er nog wel bij. Tenzij men op de onwil van sommige eigenaars is gestoten. Wat méér voorkomt, zoals onder meer blijkt uit de retrospectieve van Permeke, die tot 17 april j.l. te Venlo werd gehouden. Voor deze retrospectieve, - nochtans onder auspiciën van het Belgisch-Nederlands kultureel akkoord, - werden én door het Museum voor Schone Kunsten te Brussel én door de Provincie West-Vlaanderen de gevraagde Permekes geweigerd. Van kulturele integratie gesproken!

Hoe gewaagd het is om aan een schrijver, eventueel dichter, een stuk over een schilder te vragen, blijkt verder uit hetgeen Pieter Buckinx samenknutselde over Jakob Smits (1855-1928). Gelukkig dat de gemeenplaatsen van Buckinx („Smits liet ontelbare werken na die getuigen van een nobel kunstenaarschap”) een tegengewicht vinden in de korte, maar revelerende getuigenis van Dirk Baksteen. Dat het echter anders kan heeft Jef De Belder aangetoond met het poëtisch, maar sfeervol-juist oproepen van het dorpswereldje van Gust De Smet (1877-1943). In dezelfde geest schreef Louis Paul Boon over zijn stadsgenoot Valerius De Saedeleer (1881-

1947). Bert Decorte daarentegen is in de dossiers van het ministerie gaan snuffelen om zijn aantal bladzijden over Brusselmans (1884-1953) vol te krijgen. Het resultaat is een stukje „petite histoire” bij uitstek, maar dan... très petite.

Is „Van Ensor tot Permeke” niet altijd overtuigend inzake tekst en vaak onvolledig wat betreft de algemene en de individuele situering, toch bevat het enkele zéér knappe beschouwingen en evokaties.

Ondanks alle aanmerkingen biedt het boek, aan de niet-gespecialiseerde lezer, een rijke dokumentatie. De typografische verzorging verdient alle lof. Een reeks wit-zwart reproducties en bijna honderd afbeeldingen in kleur, met smaak over de 315 bladzijden verdeeld, maken van de publikatie „Van Ensor tot Permeke” een kunstboek dat, zeker wat de presentatie betreft, met soortgelijke realisaties uit het buitenland kan concurreren.

Openbaar kunstbezit

Voor het eerst sinds januari 1972:

- kunst uit Vlaanderen en Nederland
- 40 kleurgetrouwe reproducties van hoge kwaliteit
- begeleid door boeiende commentaren van deskundigen uit Noord en Zuid
- gebundeld in een roodlinnen opbergband en toegestuurd in 5 afleveringen

Om de week:

op radio en televisie wordt een kunstwerk uit het album voorgesteld en besproken

Abonnement: 275,— fr. te storten op prk. 999.20 van Openbaar Kunstbezit te Antwerpen

De abonnee ontvangt:

- de prachtige nieuwe jaargang 1972 in 5 afleveringen
- de persoonlijke museumkaart die hem gratis of tegen vermindering toegang verleent tot bijna alle musea in Nederland en Vlaanderen
- het lidmaatschap van de boekenklub, die jaarlijks voor een zeer lage prijs speciaal voor de abonnees een kunstboek uitgeeft: dit jaar verscheen „Afrikaanse kunst” van Dr. A. Claerhout (23 tekstbladzijden, 16 kleuren- en 43 zwart-witillustraties): prijs: 165,— fr.
- en de 40 kunstreproducties van werken van: Monet, Gossart, Anoniem Meester, Mara, del Sellaio, Onbekend Meester, de Champagne, Panamarenko, Coecke van Aelst, Van Dyck, Rubens, Arakawa, van Everdingen, Coorte, Andriessse, Ingres, Quast, Wiertz, Janssens, Engels, Pieneman, Caro, Anoniem, Van der Heyden, Titiaan, Gareminj, Broothaers, Blondeel, Horta, Van der Weyden, Watteau, Mondriaan, Chu-Ta, Huismans, Voogd, Hendrickzoon van Beyeren, Anoniem, Le Parc, Anoniem Kunstenaar, ter Bruggen

Dit is een initiatief van de Kultuurraad voor Vlaanderen en de Belgische Radio en Televisie